

Jerzy Przeracki

Spis mieszkańców Bisztynka z 6 grudnia 1660 roku, zubożałych po "potopie" szwedzkim

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 4 (274), 735-740

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Przeracki

SPIS MIESZKAŃCÓW BISZTYNKA Z 6 GRUDNIA 1660 ROKU, ZUBOŻAŁYCH PO „POTOPIE” SZWEDZKIM _____

W 2008 r. ks. Alojzy Szorc i Irena Makarczyk wydali drukiem protokoły posiedzeń kapituły warmińskiej z okresu „potopu” szwedzkiego¹. Studiując to dzieło, przypomniałem sobie o odnalezionym niegdyś spisie mieszkańców Bisztynka, zubożałych na skutek działań wojennych i kontrybucji na rzecz wojsk swoich i obcych w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XVII stulecia. Warto opublikować to ciekawe źródło, tym bardziej że wykaz ten nie został wykorzystany w książce Aliny Naruszewicz-Duchlińskiej, przedstawiającej nazwiska nowożytnych mieszkańców komornictwa lidzbarskiego², do którego należał także Bisztynek.

Informacje podane w edycji A. Szorca i I. Makarczyk są dobrym wprowadzeniem do publikowanego niżej spisu. „Przez Warmię przewijały się wojska szwedzkie, brandenburskie, polskie, austriackie, a nawet węgierskie. Cała Warmia została ogołociona z koni i innych zwierząt. Wojsko zawsze i wszędzie, nawet z własnej armii, nie było miłym gościem. Ludzie woleli coś zapłacić, by wykupić się np. z »hyberna stativa«. Stopień zniszczenia Warmii był zastraszający”³.

Ówczesne położenie biskupstwa dokładnie scharakteryzował prepozyt kapituły warmińskiej i administrator diecezji Tomasz Ujejski w liście do stanów Prus Królewskich, wysłanym z Lidzbarka Warmińskiego 22 lipca 1659 r.⁴ Nadawca usprawiedliwił swoją nieobecność na sejmiku posejmowym Prus Królewskich – zwołanym na 6 października 1659 r. do Nowego nad Wisłą (Neuburg) – właśnie trudną sytuacją biskupstwa w związku ze stacjonowaniem tu różnych wojsk. Szczególnie bolesny był fakt, że oddziały przeznaczone do obro-

---

¹ *Warmia w dobie „potopu” szwedzkiego 1654–1660. Protokoły posiedzeń kapituły warmińskiej, korespondencja i akta*, oprac. A. Szorc, I. Makarczyk, Olsztyn 2008.

² A. Naruszewicz-Duchlińska, *Nazwiska mieszkańców komornictwa lidzbarskiego (1500–1772 r.)*, Olsztyn 2007.

³ *Warmia w dobie „potopu”*, s. XXXIII.

⁴ *Ibidem*, s. 361.

ny Prus Królewskich (a ich częścią była przecież Warmia) wtargnęły na Warmię, rozbijając swoje obozy pod Ornetą. Dominium zostało splądrowane: we wsiach zabrano zwierzęta domowe, budynki poniszczono, w ruinie legło kilka miast, a liczba ludności warmińskiej zmniejszyła się o połowę.

Ujejski napisał m.in.: „Oppida quoque, uti Bisburgum funditus, Gudstadium, Allensteinum igna, Meelsaccum auxiliari manu insolenter fere hostili, suburbia Seeburgi et partim Bistheinii cum praedis absumpta, et cum pagis multis in focullam redacta esse”⁵.

W kontekście publikowanego niżej spisu warto wskazać na wspomniane w liście częściowe zniszczenie przedmieść Bisztynka i jego folwarków jako jeden z przejawów zubożenia mieszkańców tego miasteczka.

Skarb koronny był jednak pusty i stany Prus Królewskich – mimo złej sytuacji ekonomicznej prowincji pruskiej – nie opuściły władcy w potrzebie. Sejmik Prus Królewskich, obradujący w Chełmnie 5 października 1660 r., uchwalił nowe podatki na rzecz skarbu królewskiego. Zebrany w Lidzbarku 29 października tegoż roku sejmik warmiński uchwalił z własnej inicjatywy podatek w wysokości sześciu poborów. „Szlachta, wolni, sołtysi, chłopci, młynarze, pszczelarze i karczmarze wpłacą po złotówce od łanu. Miasta proporcjonalnie do poboru dadzą jedenaście akcyz licząc akcyzę po 2 szelągi od korca słołu. Oba podatki należy wpłacić do 11 XI na ręce Kacpra Zembruskiego, domownika biskupa. Miasto Braniewo ze względu na ciężary związane z załogą brandenburską, wpłaci tylko 5 akcyz. Również ulgi są przewidziane dla miast spalonych podczas wojny”⁶.

I tu dochodzimy do naszego źródła. Termin uiszczenia akcyzy z miast warmińskich – a więc i Bisztynka – upłynął 11 listopada (na św. Marcina) 1660 r., jednak mieszkańcy miasteczka nie byli w stanie wywiązać się z tego zobowiązania podatkowego. W liczbie czterdziestu siedmiu osób stawili się 6 grudnia 1660 r. w ratuszu i wobec rady i ławy miejskiej oświadczyli, że z powodu zniszczenia ich domostw i zubożenia po minionej wojnie nie mogą zapłacić uchwalonej przez sejmik akcyzy, co potwierdzili przysięgą złożoną wobec władz miejskich. Niektórzy z nich stracili dobytek, inni wskutek ubóstwa nie warzą piwa, a jeszcze inni mogliby warzyć piwo, ale tego nie robią. Magistrat Bisztynka sporządził na tę okoliczność stosowny dokument, potwierdzający trudną sytuację mieszkańców, opieczętował go i przesłał do Lidzbarka. Należy przypuszczać, że nowemu biskupowi warmińskiemu, Janowi Stefanowi Wydźdze, nie pozostało nic innego, jak tylko przyjąć go „w dobrej wierze” i uwolnić mieszkańców Bisztynka od

⁵ Ibidem, s. 362 (o tym także na s. XXXIV).

⁶ Ibidem, s. 384 (łaciński tekst recessu sejmiku warmińskiego na ss. 384–386).

zapłaty wspomnianej akcyzy. Na ostatniej stronie składki, na której spisano dokument, zanotowano: „Bystein civitas abiurata”.

Uzupełnieniem artykułu są ilustracje tekstu publikowanego dokumentu.

ANEKS ŹRÓDŁOWY⁷

Spis mieszkańców Bisztynka z 6 grudnia 1660 roku, zubożałych po „potopie” szwedzkim (Consignatio domuum desertatarum et depauperatorum civium Bistein[en]s [ium])

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Kapituły, Rep. 128, III 6a, bez paginacji. Oryginał. Składka dwukartkowa, zapisane wszystkie strony (wykaz obywateli Bisztynka na k. 1–2, a na k. 2v adnotacja kancelarii biskupiej w rzecznej sprawie). Wymiary: 21 x 29 cm. Pismo wyraźne, atrament koloru brązowego. Na k. 2 – pod tekstem dokumentu – ślad po nieistniejącej dziś pieczęci miejskiej, wyciśniętej w zielonym wosku.

Niektóre imiona – zapisane skrótowo – w edycji rozwinięto w nawiasach kwadratowych.

[k. 1] Actum coram Spectabili Magistratu Civitatis Episcopal[is] Bisteinensis die 6 Decembris anno 1660 [6 XII 1660].

Nos Proconsul, Consules totusque Magistratus Civit[atis] Bisteinensis notum testatumque facimus, quorum interest universis et singulis comparuisse coram nobis officioque nostro sub hodierno actu infrascriptos concives nostros legitime et expressis verbis manifestantes et proponentes, quod ad rationem laudatarum in nuperimo Conventu Heilsbergensi die 29 Octob[ris]^a mensis celebrato undecim accisarum per duos solidos de modio brasei computando, ob summam eorum egestatem non habere nec scire concurrenti praenumerandique medium, renunciantes etiam in tantum juri suo, in ordine ad braxationes, in quantum ad meliorem reducentur statum. Quam sic factam coram nobis manifestationem infrascripti pro firmiori robore, bona fide medio corporali iuramento; sic eos iuvet Deus verificarunt, ita et non alter eorum fortunas et facultas

⁷ W przygotowaniu edycji do druku pomocna była *Instrukcja dla wydawania źródeł nowożytnych*, pod red. K. Lepszego, Wrocław 1951.

^a Środkowe „o” przeprowiono z „a”.

tes exhaustas esse, ut non sciant solvere praesentes accisas, ex eo, quod hucusque non braxarunt, nec tanti sunt, vel braxare possint.

Consignatio domuum desertatarum et depauperatorum civium Bistein [en]s[ium]:

	Joannes Braun
	Urbanus Schultz
	Georgius Engelik
	Jacob Forsche
	Thomas Schultz
	Matt[haeus] Lepki
	Jacob Niswandt
	Clement Holdstein
	Joan[nes] Fischerss domus ^b
	Jost Schaffsche //
[k. 1v]	Merten Bierman
	Michael Schultz
	Greger Loss
	Clement Schwartsche
	Daniel Miribuss
	Jacob Stierman
	Ertman Berentsche
	Joan[nes] Funk
	Greger Niswandts domus
	Andres Wunder
	Adam Lepki
	Johan[nes] Thiel domus
	Joan[nes] Öhm
	Andres Richtsteig
	Caspar Hoffman
	Lazar Melcher
	Andres Narffki
	Joannes Welk
	Bartel Hernigk
	Peter Walter
	Baltazar Heinigk
	Paul Tömansche

---

^b Pierwszą literę przepisano z napisanego początkowo „T”.

Andres Kohl
Bartel Radigk deserta
Joan[nes] Ewert
Matis Reimer
Tinden Kriger deserta
Merten Gerigsche
Peter Paternostersche
Jacob Schmits domus
Andres Niswandt
Andres Tamp
Valtin Lidigk deserta
Greger Schultz //
[k. 2] Joannes Föster
Joannes Hasselbergsche
Matt[haeus] Kehmer

In maiorem fidem praemissa sigillo civitatis nostrae communivimus.
Actum et datum Bisteinii anno, die, quibus supra [6 XII 1660].^c //

[k. 2v] Bystein civitas abiurata^d //

---

^c Pod dokumentem ślad po pieczęci miejskiej, wyciśniętej w zielonym wosku.

^d Zapisano to trochę poniżej środka karty i podkreślono.

1660. 6. XII

Actum coram Spectabili Magistratu Civitatis
Episcopalis Bistunensis die 6 Decemb. ad 1660.

Nos Proconsul, Consules, totusq; Magistratus Civit. Bistunensis
Notum testatumq; facimus, quorum interest Universis et Singulis
comparasse coram nobis officiq; nro sub Publico Actu in presen-
tia Concilii nri legitime et expressis Verbis manifestantes et
ponentes, quod ad rationem liquidatarum in nuperrimo Conventu
Helsbergi die 29 Octob. Mensis celebrato Undecim Accipiarum
p. duos Solidos de modio brassi sputari, et summam eorum egestatem
non sapere nec scire decernendi numerandi, modum; renunciantes
etiam in hanc Juri suo in ordine ad liquidationes, in quantum ad me-
liorem reducendi statum. Quam sic factam coram nobis mani-
festationem in prescripti pro firmitate robore bona fide medio corporali
Juramento, sic eos iuret et verificaverunt, ita et non alii eorum
fortunas et facultates exhaustas esse, et non scient aliter quibus
Accipiar, ex eo, quod hucusq; non exaxarunt, nec hi sunt, ut exaxare
possint.

Consignatio domuum desertatarum
et depauperatarum Civitatis Bistunensis.

Johannes Braun
Urbanus Sebultz
Georgius Ingelb.
Jacob Försche
Thomas Sebultz
Matth. Lepke
Jacob Niswandt
Clement Földstein
Joan Fißers Donner
Jost Sebaltse

Spis mieszkańców Bisztyńka z 6 grudnia 1660 r.

(Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Kapituły, Rep. 128, III 6a, k. 1-2)